

[geen] commentaar*

Johan Oosterman, Radboud Universiteit Nijmegen

Correspondentie

Johan Oosterman
Radboud
Universiteit
Nijmegen
Postbus 9103,
NL-6500 HD
Nijmegen,
Nederland.
Email
j.oosterman@
let.ru.nl

Samenvatting

Statement bij Mariken Teeuwen ‘Geleerdheid in de marge. De haken en ogen aan het maken van een editie van middeleeuws commentaar’ en Christophe Van der Vorst ‘Verdenckt den Dichter niet die desen Rijm beleidt. Op weg naar een intertekstuele commentaar bij historische teksten’.

Abstract

Statement on Mariken Teeuwen ‘Geleerdheid in de marge. De haken en ogen aan het maken van een editie van middeleeuws commentaar’ en Christophe Van der Vorst ‘Verdenckt den Dichter niet die desen Rijm beleidt. Op weg naar een intertekstuele commentaar bij historische teksten’.

Een van de eerste regels in de *Reinaert* luidt, volgens de editie van Lulofs, ‘Dat hij die vijte dede soucken’. Onderaan de pagina staan woordverklaringen: *vijte* (uitsp.: vite): ‘heiligenleven’ (Lat. *vita*) – *dede soucken*: ernstige naspeuringen liet verrichten, of: (ook zelf) deed.’ Helemaal achterin de uitgave wordt de proloog, waar dit vers deel van uitmaakt, uitvoerig van commentaar voorzien. En ergens ver weggestopt in de ‘tekstkritische aantekeningen’ passeert dit vers nog eens, en komen we te weten dat er in de door Lulofs uitgegeven bron iets anders staat: ‘dat hij die vijte van reynaerde soucken.’ (en dus niet ‘dat hij die vijte dede soucken.’). Lulofs verantwoordt zijn aanpassing, waarvoor hij wel steun vindt in andere handschriften, met als verklaring dat de toevoeging ‘van Reynaerde’ inhoudelijk overbodig is en misschien oorspronkelijk als glosse bij het woord ‘vijte’ was genoteerd. In zijn ijver om de tekst beter verstaanbaar te maken haalt Lulofs veel uit de kast en verwijdert hij, o ironie, een authentiek middeleeuws commentaartje dat als verstekeling in de *Reinaert*tekst was megekopieerd.

Het meervoudige commentaar van Lulofs richt zich op allerlei aspecten van de tekst, en Lulofs lijkt wel op de middeleeuwse glossator die woordverklaringen,

etymologie, tekstkritiek maar ook de stem van andere autoriteiten over hetzelfde onderwerp onderbracht in een prachtig systeem van grafische ‘ballonnen’ rond de oorspronkelijk tekst. Lulofs verspreidt zijn commentaar over allerlei plaatsen in de tekstuitgave. De glosse is mooier en effectiever omdat ze alles rond de tekst plaatst, en zo laat zien hoe de verhoudingen liggen: de tekst in het centrum, en ook omdat alles door die tekst bij elkaar wordt gehouden: geen enkel onderdeel van het commentaar is van geringer belang, of in elk geval niet zo onbelangrijk dat het een plaats in het verre nawerk verdient.

In haar artikel in dit volume heeft Mariken Teeuwen kraakhelder beschreven en getoond hoe die middeleeuwse glossen eruit zien én hoe ze functioneerden. Haar veronderstelling dat ze als beoogde leesvertragers werkten, bevalt me wel. Ook bijbelse marginalia, die in de zestiende eeuw veel gedichten en liederen flankeren, kunnen dat effect hebben gehad: ze dwongen de lezer na te denken en remden het cursorisch lezen af.

Met een paar andere vergelijkingen in haar bijdrage heb ik moeite: wie glossen als paratekst ziet, doet volgens mij te weinig recht aan Genette en aan de manier waarop hij zorgvuldig een onderscheid aanbrengt tussen hoofd- en bijwerk in boekpublicaties. Glossen zijn niet alleen begeleiders bij de oorspronkelijke tekst, maar een verslag van opgestapelde geleerdheid. En wanneer ze de middeleeuwse commentatoren vergelijkt met T.S. Spivet en spreekt over ‘[E]enzelfde manische behoefte om steeds meer annotaties toe te voegen’ wordt te makkelijk de gelaagdheid van glossen uit het oog verloren – niet al die krabbels zijn van dezelfde commentatoren; we hebben te maken met commentaar op commentaar op commentaar – en wordt wel makkelijk voorbijgegaan aan alle oprecht toegewijde denkwerk dat ook in deze glossen ligt besloten (hoe speels spitsvondig ze soms ook zijn).

Christophe van der Vorst neemt het befaamde artikel van Hellinga over de commentaar als uitgangspunt voor een misschien al te spitsvondige denkpiste. Terecht stelt hij de pretenties ter discussie van editeurs die ons denken in te voeren in het verleden zoals het werkelijk was. Een grote barrière – dat we vele eeuwen extra bedoelde en onbedoelde reacties op die teksten met ons meetorsen – had hij daar nog aan kunnen toevoegen. Ieder commentaar, zelfs als het bedoeld is een historische tekst toegankelijk te maken, verradt de vragen en fascinaties van onze tijd en is niet ten volle in staat de kloof te slechten tussen Reinaert en Christophe.

Naar het einde van zijn betoog toe probeert Van der Vorst te schetsen ‘hoe een commentaar [...] er zou kunnen uitzien’. De voorzichtige formulering

illustreert dat het hem lastig valt de brug te slaan tussen uitdagende en prikkelende theorievorming en het ambacht van de editeur. Zijn voorstel om wat tekstfragmenten op te nemen die ‘een zekere denkwijze’ delen, helpt de lezer zeker bij het verstaan van *Ooghentroost*, al zou ik toch ook graag weten of Huygens Erasmus las, dan wel Luther (vooral als ik vermoed dat de tekstuitgever daarover iets te melden heeft). Of Calvijn in zijn boekenkast stond, en of er misschien parallelle teksten bestaan die Huygens niet kende, maar die niettemin een zelfde invloedssfeer verraden. Ook zonder de pretentie van eertijdse tekstuitgevers die meenden alle invloeden in kaart te kunnen brengen, mag de editeur van vandaag best laten zien dat hij thuis is in de zeventiende eeuw, in dat wat eraan vooraf is gegaan, en in het *Nachleben* tot op vandaag. Dat ook de lezer zelf interteksten mag invoegen, klinkt nieuwer dan het is: iedere krabbel in de marge komt voort uit particuliere interteksten van individuele lezers. Ze laten zien hoe de receptie van de tekst verloopt, niet hoe hij ontstaan is.

Wanneer hij zijn voorstel nog eens overziet, besluit Van der Vorst: ‘deze commentaarvorm stelt ons wel in staat om de vraag te blijven herhalen naar de historische voorwaarden die de tekst mogelijk hebben gemaakt.’ Hij suggereert dat deze commentaarvorm dat beter zou kunnen dan eerdere vormen. Dat is maar de vraag, terwijl het bovendien nog onduidelijk blijft hoe zo’n netwerk van verwante teksten rond bij voorbeeld *Ooghentroost* er gaat uitzien en hoe het in de praktijk werkt. Als de editeur Van der Vorst, na alle wat mij betreft belangrijke en zinvolle overwegingen, aan de slag gaat moet ook hij keuzes maken die hem in de filologische traditie plaatsen. Nu construeert hij een te grote kloof tussen zichzelf en, laten we zeggen, Hellinga. Ik weet maar al te goed dat het filologische positivisme uit het verleden onterecht is. Ter discussie stellen van het nut en zelfs van de gepastheid van klassieke commentaren lijkt me dan ook een zaak van wetenschappelijke hygiëne. Maar wie dat doet moet daar wel iets tegenoverstellen, want geen commentaar is geen optie.

